

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta

Ústav českých dějin
Historické vědy – České dějiny

Autoreferát (teze) disertační práce

Mgr. Martin Pácha

Zakázaná víra:

Tzv. náboženské sekty a komunistická diktatura
(Forbidden Faith: The so-called Religious Sects and Communist Dictatorship)

Vedoucí práce: prof. PhDr. Michal Stehlík, Ph.D.

Praha 2023

Úvod

Státně-socialistický systém budovaný po roce 1948 v Československu se vyznačoval snahou cíleně sekularizovat společnost a religiozitu nahradit ideologickou soustavou založenou na hodnotách marxismu-leninismu. Represivní opatření postupně dopadla na všechny náboženské organizace, ale nikoliv na všechny stejně. Specifickou skupinu tvořily náboženské společnosti, jež komunistický diskurz definoval jako „sekty.“ Ty se opakovaně dostávaly do existenciálního ohrožení, jelikož se vymykaly dobové představě o „normálním“ náboženství.

Náboženství, kultura a politika jsou provázány do takové míry, že chceme-li pochopit dynamiku sekularizace či náboženských praktik, je lepší soustředit se na specifických diskurz či praxe, než na určitou státní politiku nebo historii jednotlivých konfesí.¹ Domnívám se, že právě vrstva „sekt“ představuje takovýto vhodný rámec k výzkumu ateizačních strategií státu, jelikož obecně tématika „lidí na okraji“ má často tu moc vypovídat o systému jako celku.

Obecným cílem práce je pochopit jednání věřících a reprezentantů státní moci ve vzájemných interakcích. Tam, kde to bylo pramenně možné doložit, jsem se pokusil ukázat činnost členů náboženských skupin s úmyslem představit je jako jednající aktéry, nikoliv jako pasivní masu zmítající se okolnostmi. Zároveň po vzoru antropologa Alexeje Jurčaka jsem se snažil automaticky nenadřazovat příběhy „odporu“ vůči komunismu oproti jiným situacím.²

V primární rovině je tématem práce vztah mezi státem a náboženskými menšinami. Centrální jsou pro mne dvě základní na sebe navazující výzkumné otázky: (I) Jak stát socialistického typu nakládal s náboženskými skupinami, kterým odmítl udělit status legální církve a pejorativně je označoval za sekty? (II) Proč státní aparát zacházel s podobně negativně hodnocenými náboženskými společnostmi radikálně odlišně?

(I) Má prvotní badatelská hypotéza předpokládající jednotnou strategii státních institucí vůči nepovoleným skupinám označeným jako sekty se zcela nepotvrdila. Takto dobovým diskurzem definované organizace sdílely podobné zkušenosti, ale zároveň jejich působení mělo značné odlišnosti dané historickým vývojem a duchovními preferencemi. Ateizační politika státu nepřinesla ateistickou společnost, ale v průsečíku

---

¹ Wanner, Catherine (ed). *State secularism and lived religion in Soviet Russia and Ukraine*. Washington: Woodrow Wilson Center Press, 2012, s. 22.

² Jurčak, Alexej. *Bylo to na věčné časy, dokud to neskončilo: poslední sovětská generace*. Praha: Karolinum 2018.

náboženství – kultura – politika vytvořila distinktivní prostor, v kterém byli nejružnější věřící nuceni modifikovat své duchovní praxe. Stejně tak státní správa nezůstávala statická a její činnost se postupně diverzifikovala v závislosti na specifikách dané náboženské společnosti.

(II) K zodpovězení druhé otázky, jsem se primárně zaměřil na dva náboženské směry – letniční hnutí a Svědky Jehovovy. I když skupin označených v dobovém diskurzu jako sekty bychom v Československu mohli nalézt podstatně více (samotná práce o nich příležitostně vypovídá), výběr byl zúžen ze dvou důvodů. Za prvé tito věřící pravidelně interagovali s představiteli státu, a tudíž po nich existuje dostatečná pramenná stopa. Za druhé mají potenciál ilustrovat heterogenitu náboženského pole³ v Československu, jelikož představují dva odlišné póly jak v zacházení státních složek, tak v adaptaci na podmínky státního socialismu.

Svědkové Jehovovi i letniční hnutí vstupovali do nových podmínek budování komunistického uspořádání v podobné pozici. Obě skupiny měly úředně schválené spolky z předchozího období, shodně byly označeny za sekty a novou garniturou byly brzy rozpuštěny (Svědkové 1948, letniční 1951). Nicméně jejich další osudy ovlivněné zacházením státu i vlastní duchovní naukou jsou specifické. Tato podobnost, ale zároveň i rozdílnost, podle mého soudu nasvědčuje fungování státního aparátu z nového úhlu pohledu a zároveň přispívá ke zmapování podmínek, jež spoluurčovaly životy věřících jedinců v socialistickém Československu.

Konceptuální východiska

Mým cílem bylo na základě pramenných stop rekonstruovat určité vrstvy interakce mezi státní správou a členy nepovolených náboženských skupin. Samotné církevní organizace a jejich vnitřní fungování většinou nestály v centru mé pozornosti. Primárně jsem se snažil načrtnout prostředí, výzvy a možnosti, které vzhledem k věřícím nepovolených religiozit v období 1948–1989 existovaly. Mé konkrétní badatelské otázky vedla ambice demonstrovat, že historie náboženských organizací mají potenciál nasvítit státní socialismus z nového úhlu a zároveň dějiny státního socialismu mohou přispět k pochopení situace věřících v podmínkách náboženské nesvobody. Ve vztahu ke

---

³ Bourdieu, Pierre. Genesis and Structure of the Religious Field. *Comparative Social Research* 13/1991, s. 1–44.

studovaným skupinám zastávám pozici „outsidera“ nikoliv „insidera“.⁴ Nemám žádnou afilii unikátní znalost letničního hnutí ani Svědků Jehovových, která by přesahovala moje akademické vzdělání historika a dostupné materiály v citovaných archívech a knihovnách.

Z konceptuálního hlediska práce využívá pojmový aparát zavedený francouzským sociologem Pierrem Bourdieu a aktualizovaný německou historičkou Sitou Steckel.⁵ Centrální kategorií je náboženské pole. *Pole* je analytický konstrukt (nikoliv přesný odraz reality), který odkazuje k sociálnímu prostoru – síti vztahů, v němž jsou skupiny nebo jedinci rozmístěni podle pozic stanovených na základě jejich kapitálu (ekonomického či symbolického). Kapitál není statický a aktéři o něj mohou různými způsoby soupeřit.⁶ *Náboženské pole* lze chápat jako teorii diferenciaci, která náboženství vnímá jako něco specifického, historicky odlišeného od dalších sfér lidské činnosti (politiky, ekonomie...)⁷ To neznamená, že by se různá pole vzájemně neovlivňovala, ale znamená to, že na náboženském poli se operuje se specifickým typem náboženského kapitálu, jež se aktéři snaží získat pro udržení či vylepšení vlastní pozice.⁸

Druhou konceptuální inspirací je pro mne model trojího náboženského trhu vycházející z prací Fengganga Yanga.⁹ Nicméně jsem nepřejal autorův komplexní přístup vycházející z ekonomie náboženství. Využívám ho primárně jako metaforu sloužící k odlišení různých výseků náboženského pole.

Třetí, tentokrát spíše obecněji metodologickou inspirací, je způsob využití materiálů produkovaných Státní bezpečností. Domnívám se, že jejich pomocí lze nejen rekonstruovat myšlenkový svět příslušníků StB, ale mohou mít značnou vypovídající hodnotu i v případě věřících aktérů. Podnětem v tomto ohledu pro mne byla práce

---

⁴ K shrnutí debaty „Insider“ versus „Outsider“ při studiu nových náboženských hnutí viz. Chryssides, George D. The Insider/Outsider Problem in the Study of NRMs“ in: Chryssides George D. – Zeller, Benjamin E. (eds) *The Bloomsbury Companion to New Religion Movements*, London: Bloomsbury, 2016, s. 29-32.

⁵ Bourdieu, Pierre. Genesis and Structure of the Religious Field. *Comparative Social Research* 13/1991, s. 1–44.; Steckel, Sita. Historicizing the Religious Field: Adapting Theories of the Religious Field for the Study of Medieval and Early Modern Europe. *Church History and Religious Culture* 99, 3-4/2019, s. 331-370.

⁶ Bourdieu, Pierre. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998, s. 13.

⁷ Steckel. Historicizing the Religious Field, s. 337.

⁸ Tamtéž. s. 339–340.

⁹ Yang, Fenggang. The Red, Black, and Gray Markets of Religion in China. *The Sociological Quarterly* 47, 1/2006, s. 93-122.

Katherine Verdery¹⁰ a kolektivní monografie *The Secret Police and the Religious*, která se přímo věnuje tématu využití pramenů produkovaných tajnou policií ke studiu náboženství.¹¹

Kapitoly práce

Při studiu tradičních církví by se mohlo jevit, že rozdíly v církevní politice byly v konečném měřítku marginální a že stát pouze s různou úspěšností implementoval strategii vynalezenou v Sovětském Svazu. Nicméně analýza nepovolených náboženských skupin označených jako sekty představu komplikuje. Žádný komplexní plán neexistoval, rozhodování státní správy probíhalo ad hoc a celková situace věřících se odvíjela od řady faktorů.

První kapitola *Marxistický ateismus aneb cesta tam a zase zpátky* analyzuje ateistické myšlení produkované v Československu v období 1948–1989 s cílem rozklíčovat oficiální vnímání náboženské problematiky v socialistické společnosti a lépe pochopit racionalitu zaměstnanců státní správy při interakcích s věřícími aktéry. Kapitola ukazuje, že určujícím problémem, který ležel v jádru ateistických úvah byl určitý paradox, který se otiskoval i do praxe. Zjednodušeně ho můžeme označit jako rozkol mezi státním a stranickým zájmem. Ideologický imperativ marxismu-leninismu prosazovaný KSČ od určité doby v celku otevřeně prosazoval ateizaci společnosti. Nicméně logický zájem státu ležel v efektivním vládnutí, které vyžadovalo určitou legitimitu ve smyslu podpory obyvatel. Jinými slovy ateizace probíhat měla, ale ne za cenu ohrožení vlastního mocenského postavení.

Druhá kapitola *Sekty v teorii a praxi* tematizuje sociální reprezentaci pojmu „sekta“ a na příkladu Církve adventistů sedmého dne ilustruje formování proticírkevní politiky. Analýza ukazuje, že mocenské soupeření mezi Ministerstvem vnitra a Státním úřadem pro věci církevní v 50. letech vytvořilo společně s neexistencí ateizační strategie specifické prostředí, které se na rozdíl od následujícího období vyznačovalo jistou flexibilitou. Postavení jednotlivých církví nebylo neměnné a způsob jejich interakce se státní správou nebyl ještě pevně ustanoven. Náboženské organizace mohly být rušeny, ale zároveň mohly být také povolovány.

---

¹⁰ Verdery, Katherine. *My life as a spy: Investigations in a secret police file*. London: Duke University Press, 2018.

¹¹ Kapaló – Povedák (ed). *The Secret Police and the Religious Underground in Communist and Post-Communist Eastern Europe*, 2021. Především kapitola Hesz, Ágnes. *Secret police informer files as sources for the study of vernacular religion under communism*, s. 213-233.

Třetí kapitola *Nejsou součástí světa* se zabývá konfliktem mezi Svědky Jehovovými a státní správou v období (1945–1956). Nízký politický i náboženský kapitál Svědků Jehovových vedl k jejich zákazu a síle represe ojedinělé i na poměry diktatury KSČ. Zároveň se však náboženská skupina vyznačovala ohromnou resiliencí, jež jí umožnila nadále fungovat a početně sílit. Její odolnost podle mého názoru vycházela z nábožensky odůvodněné ochoty setrvat v konfliktu se státní mocí.

Čtvrtá kapitola *Limity náboženské plurality* se soustředí na letniční hnutí na Těšínku (1948–1964) a analyzuje jeho působení v kontextu konfliktů nejen se státem, ale i s konkurující církví (Jednota československá). Text na konkrétním příkladě demonstruje rozkol mezi stranickým a státním zájmem představeným v druhé kapitole a ukazuje, že omezení nezávislosti náboženských organizací neúmyslně vedlo k zevšednění role státních úředníků na náboženském poli. Stávali se aktivními účastníky třeba i čistě duchovních zápasů, které se státními ani stranickými zájmy neměly nic společného.

Pátá kapitola *Konflikt, kooperace, adaptace* analyzuje působení Svědků Jehovových v období 60. až 80. let. Zmapováním vytváření modu vivendi mezi Státní bezpečností a náboženskou společností kapitola demonstruje dvojkolejnost církevní politiky, jež se odvíjela od toho, jestli na danou organizaci dohlíželo Ministerstvo vnitra či Ministerstvo kultury.

Šestá kapitola *Dlouhá cesta k legalizaci* mapuje proces vedoucí k registraci letničního hnutí a ilustruje decentralizační tendence státní církevní politiky. Zacházení státní správy s danými komunitami se mohlo radikálně odlišovat v závislosti na lokální situaci. To je nejvíc zřejmé v porovnání letničního hnutí v českých zemích a na Slovensku.

Závěrečná sedmá kapitola *Hledání náboženské svobody* se zamýšlí v kontextu zrovnoprávnění Náboženské společnosti Svědkové Jehovovi nad proměnami náboženského pole v období transformace. Analýza ukazuje, že stát se své kontrolní role nevzdal ani v listopadovém uspořádání. Ve vztahu k nepovoleným náboženským hnutím komunistická „protisektářská“ rétorika obdivuhodně korespondovala s novým antikultovním diskurzem. Aniž by to bylo možno s jistotou tvrdit, text nabízí hypotézu, že ateistické resentimenty ze socialistického období společně se západními antikultovními inspiracemi přispěly k vytvoření značně diskriminující legislativy, která upřednostňovala tradiční křesťanské církve.

Závěry

Svědkové Jehovovi byli až do pozdních 50. let vystaveni pokračující fyzické represi a jejich vůdci strávili dlouhé roky ve vězení. V 60. letech se za cenu vynucené neformální dohody se státem jejich bezprostřední situace zlepšila, ale zároveň se dostali pod větší kontrolu Ministerstva vnitra. V následujících letech se jejich pozice příliš neproměňovala. Nadále byli vystavováni občasně perzekuci a až do konce socialismu byli nuceni fungovat v neustálém rytmu interakcí se Státní bezpečností.

Letniční hnutí po převzetí moci KSČ našlo dočasné útočiště v povolených církvích. V 60. letech se pentekostální věřící začali dostávat do konfliktů se státní správou, jež vyústily uvězněním jejich představitelů na Těšínsku. Po neúspěšném pokusu o legalizaci v období Pražského jara a vnitřních krizích se začali v 2. pol. 70. let více aktivizovat a pokoušet se znovu o zrovnoprávnění. Na Slovensku byli úspěšní v roce 1977. V českých zemích měli letniční věřící horší postavení a byli vystaveni represivním opatřením ještě v 80. letech. Dosáhnout legalizace se jim podařilo těsně před revolucí roku 1989.

I přes styčné body v historii vztahu obou náboženských společností ke státu je zřejmé, že státní správa s nimi jednala v mnohých aspektech odlišně. A to i přes to, že jim přisuzovala podobně negativní vlastnosti a vymezila jim stejné bezprávní postavení. Z mé analýzy vyplynula řada faktorů, jež měla na jednání státních představitelů vliv:

1) Odkaz minulosti. I přes to, že počátek komunistické diktatury znamenal v dějinách Československa jasný mezník, ne všechno se vyznačovalo jasnou diskontinuitou. Negativní zkušenost státní správy se Svědky Jehovovými, vycházející primárně z odmítání vojenské služby, začala již za První republiky a kontinuálně se stupňovala. Na rozdíl od toho, letniční hnutí se do kontroverzí s výjimkou let 1938–1945 dostávalo minimálně a stát se o něj prakticky nezajímal. Především v období Třetí republiky Svědci svojí ostentativní neutralitou dráždili poválečnou nacionalizovanou společnost a bezpečnostními složkami byli hodnoceni jako politicky riziková. Státní správa byla tak „předpřipravena“ a zasáhla proti nim hned v roce 1948.

2) Neexistence plánu. Po vzoru SSSR byl v Československu vytvořen byrokratický systém kontroly náboženských uskupení, ale neexistoval jasný plán, jak s nimi naložit. Rapidní úpadek religiozity s pokračující výstavbou socialismu nenastal a snaha rozšířit reflektovaný ateistický světonázor se příliš nedařila. Předpoklad, že se Svědkové a letniční hnutí po zákazu jednoduše rozloží, se též nenaplnil. Absence konkrétních směrnic v nejrůznějších náboženských otázkách vedla k heterogenitě

v rozhodování místních aktérů reprezentujících státní moc a v konečném důsledku k decentralizaci státní církevní politiky. Neexistence ústřední linie je patrná především v období normalizace, kdy „protisektářské“ strategie pokračovaly samospádem a ani jejich samotní vykonavatelé neměli jasnou představu, kam by měly směřovat. To poukazuje na značnou neefektivitu státu, jenž se nebyl účinně schopen (či ochoten) vypořádat ani s malými náboženskými skupinami se značně omezenými prostředky.

3) Rozdíly v doktríně. Letniční hnutí má ve srovnání se Svědky Jehovovými velice odlišný vztah ke státní autoritě. Letniční věřící vždy hledali legální možnost existence, a i když se v krajních případech proti státu postavili, opakovaně argumentovali, že se vlastně jednalo o jakési nedorozumění. Učení Svědků Jehovových je ve vztahování k sekulární moci založeno na očekávaném konfliktu (především v 50. letech). Odpor i následné utrpení pro víru bylo v komunitě značně ceněno a bylo bráno jako ukázka pravého křesťanství. Působení „v podzemí“ možná nebylo vysloveně preferováno, ale duchovnímu přesvědčení nijak zásadně neodporovalo.

4) Vnitřní vývoj. Stejně tak jako se náboženské společnosti přizpůsobovaly státu, tak i státní představitelé reagovali na vnitřní proměny daných společenství, jež se socialismem souvisely spíše okrajově. V případě Svědků měl vliv vývoj jejich doktríny ve vztahu k sekulární autoritě, jež usnadnil jejich komunikaci s StB. Zacházení s letničním hnutím ovlivnil jeho posun k profilování se jako celo-československá církev. To v delším časovém horizontu vylepšilo jeho vyjednávací pozici, ale zároveň přispělo k represivním opatřením na začátku 80. let.

5) Vztah k jinými církvím. Postavení obou skupin ovlivňoval poměr k povoleným náboženským společnostem. Vývoj letničního hnutí se odvíjel primárně od jeho konfliktního vztahu k Novoapoštolské církvi, a především k Jednotě bratrské, jež eskaloval zatčením letničních vůdců v 60. letech. V 2. pol. 70. let se pentekostální věřící začali více profilovat jako jedna z křesťanských církví a na konci 80. let jejich legalizaci již podporovala většina povolených náboženských organizací. Oproti tomu, Svědci Jehovovi měli konstantně negativní postoj k jakémukoliv ekumenismu, jelikož jejich identita spočívala na vnímání vlastní jedinečnosti. Podporu u ostatních křesťanů nevyhledávali a ani by ji pravděpodobně nedostali. Ba právě naopak, stát ostatní církve opakovaně ke kritice Svědků úspěšně vyzýval.

6) Lokalita. Decentralizace církevní politiky umocnila rozdíly v možnostech náboženského života věřících v různých lokalitách. Nejvíce patrné je to v porovnání letničního hnutí v českých zemích a na Slovensku. Nicméně regionální odlišnosti

existovaly všude v závislosti na konkrétních reprezentantech státní správy a celkovém kontextu fungování místní komunity.

7) Ateistické vědění. Negativní pohled na náboženství převládal po celou dobu trvání státního socialismu a přesvědčení o extrémnosti „sekt“ též. Oproti tradičním církvím, které byly řadě státních představitelů intimně známy, měl komunistický diskurz problémy organizace typu Svědků Jehovových či letničního hnutí efektivně pojmout a často dopady jejich působení bulvárně zveličoval. Nicméně fanatismus přisuzovaný oběma skupinám nebyl identický. Akcentované znaky letničního hnutí (glosálie, prorocství, negativní vztah k lékařské péči) byly považovány za lokální záležitosti nezasahující širší společnost. Oproti tomu Svědkové Jehovovi (a především jejich postoj k armádě) byli vnímáni jako celostátní problém, jelikož jim byla přisuzována schopnost efektivněji rozšiřovat své členstvo a učení.

8) Hranice náboženskosti. V počátcích státního socialismu bylo letniční hnutí považováno za neobvyklý náboženský směr, oproti Svědkům Jehovovým, kteří byli chápáni především politicky. Vnímání toho, co státní představitelé považovali za „přijatelné“ náboženství nezůstávalo ale statické a časem se rozšiřovalo. Nicméně z toho profitovalo především letniční hnutí. Křest Duchem svatým a promluvení cizími jazyky byly v 80. letech vnímány pouze jako náboženská zvláštnost a ve srovnání s předchozím obdobím nepředstavovaly zásadní problém. Oproti tomu neutralita Svědků Jehovových byla nadále hodnocena negativně a primárně považována za politickou, nikoliv náboženskou záležitost.

9) Náboženský trh. V návaznosti na Yangovu terminologii¹² Svědkové Jehovovi působili na černém a letniční hnutí na šedém náboženském trhu. V rané fázi budování komunistické diktatury se na náboženském poli mimo Státního úřadu pro věci církevní, začalo angažovat též Ministerstvo vnitra a na konci 50. let se pevně ustanovila sféra jeho vlivu, jež odpovídala černému trhu.¹³ Následník SÚC, Sekretariát pro věci církevní působící při Ministerstvu kultury pak dohlížel na trh rudý a šedý. To mělo za následek, že Svědkové Jehovovi vždy primárně komunikovali se Státní bezpečností a církevní politika implementovaná skrze Sekretariát se jich na rozdíl od letničních prakticky nedotýkala.

---

¹² Yang, Fenggang. The Red, Black, and Gray Markets of Religion in China. *The Sociological Quarterly* 47, 1/2006, s. 93-122.

¹³ NA, f. KSČ-ÚV-05/3. sv. 10, arch. j. 54. Usnesení 50. schůze politického byra ÚV KSČ. (12. 5. 1959)

Komunistický režim nedokázal náboženské pole plně nikdy ovládnout. Stát se ovšem stal jeho nedílnou součástí a pomocí svého aparátu určoval jeho dynamiku. Nicméně vzhledem ke sledovaným náboženským organizacím nevytvořil jednotnou strategii a různé jeho orgány prosazovaly někdy na sobě nezávislé cíle. To mimo jiné dávalo věřícím větší manévrovací prostor. Výše zmíněné faktory nejsou relevantní pouze ve vztahu k letničnímu hnutí a Svědkům Jehovovým. Podle mého názoru mají širší vypovídající hodnotu o fungování komunistického režimu. Na jednu stranu ukazují, že věřící aktéři měli určující vliv na své životy a nebyli jen pasivní přihlížející. Zároveň také demonstrují decentralizaci státní správy v církevních otázkách. Rozhodování lokálních aktérů reprezentujících státní moc, často nevycházelo z předem centrálně naplánované strategie, ale vstupovala do něj celá řada vlivů.

Seznam použitých pramenů a literatury

Archivní materiály

Archiv bezpečnostních složek
Národní Archiv ČR
Slovenský Národní Archiv
Státní Okresní Archiv Rakovník
Ústav paměti národa

Periodika

Rudé právo
Československý voják
Volná myšlenka
Psyche
Strážná věž
Probud'te se!
Práce
Národní obroda
The Watchtower
Reportér
Lidové noviny
Večer
Mladý svět
Průboj
Evangelický časopis Český bratr
Český deník
Expres magazín
Týdeník květy

Edice pramenů

Historie letničního hnutí. I, Autentické dokumenty [1904-1957]. Albrechtice: Křesťanský život, 2005.
Historie letničního hnutí. III, Autentické dokumenty [1958-1970]. Albrechtice: Křesťanský život, 2006.
Historie letničního hnutí. [V], Autentické dokumenty 1973-1989. Albrechtice: Křesťanský život, 2007.

Publikované prameny

- 1956 Yearbook of Jehovah's Witnesses*. Brooklyn, New York 1955.
- Adamy, Herbert. *Byl jsem manažerem ilegální továrny*. Praha: Ostrov 1999.
- Bouchal, Milan. *Medicína a náboženství*. Brno: Kraj. nakl., 1957.
- Bubík, Rudolf. *Deník z vězení*. Albrechtice: Křesťanský život, 2016.
- Celostátní seminář o vědeckoateistické výchově a propagandě Čs. společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí*. Praha: Čs. společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí, 1960.
- Církev v boji za mír*. Praha: Přípravný výbor pro konference křesťanských církví, 1950.
- Co chtějí „Svědkové Jehovovi“*. Frýdek: Exerciční dům, 1947.
- Cvekl, Jiří. *O protikladu vědeckého a náboženského světového názoru*. Praha: Orbis, 1956.
- Čelko, Jaroslav. *Prestavba, dialóg a ideové zápasy*. *Ateizmus* 16, 4/1988.
- Čelko, Jaroslav. *Vztřah socialistického štátu k veriácim*. *Ateizmus* 12, 1/1984 s. 39-49.
- Černý, Pavel. *Círky a náboženské společnosti v ČSSR*. Praha: Horizont, 1985.
- Černý, Pavel. *Círky a náboženské společnosti v ČSSR*. Praha: Horizont, 1989
- Daňhel, Milan. *Soudobé náboženské sektářství*. Praha: Sekretariát pro věci církevní min. kultury ČSR, 1979.
- Engelhart, Vojtěch. *Kdo jsou Svědci Jehovovi?*. Olomouc: Matice cyrilometodějská. 1992.
- Engels, Friedrich. *Německá selská válka*. Praha: Svoboda, 1950.
- Perfecki, Stanislav. *Byl jsem Svědkem Jehovovým*. Praha: Evangelická církev metodistická v Československu, 1990.
- Flegl, Vladimír. *Náboženské sektářství a některé trestněpolitické otázky s tím souvisící*. *Socialistická zákonnost* 4/1962, s. 229-238.
- Frendlovský, František. *Ateistická a mravní výchova – součást výchovy k vědeckému světovému názoru*. *Pedagogika* 8, 4/1958.
- Garaudy, Roger. *Od klatby k dialogu*. Praha: Svoboda, 1967.
- Gardavský, Vítězslav. *Bůh a nevěřící svět*, Praha: Socialistická akademie, 1967.
- Halečka, Tibor. *Ateizmus, teológia a revizionizmus*. Bratislava: Pravda, 1977.
- Halečka, Tibor. *Podstata ateizmu*. Bratislava: Pravda, 1985.
- Hodovský, Ivan. *Ateistická výchova v etapě společenské přestavby*. Praha: Horizont, 1988.
- Hora, Ladislav. *Kroužky vědeckého ateismu*. Praha: Mladá fronta, 1978.
- Horvai, Ivan. *Zázraky očima psychiatrie*, Praha: SNPL, 1959.
- Jan, Blahoslav. *Svědkové Jehovovi*. Plzeň: Korandův sbor českobratrské církve evangelické, 1993.
- K problematice nepovolených náboženských sekt*. Praha: SPVC MK ČSR.
- Kadlecová, Erika. *Bozi a lidé*. Praha: NPL, 1966.
- Kadlecová, Erika. *Sociologický výzkum religiozity Severomoravského kraje*. Praha: Academia, 1967.

- Kahan, Koloman. *Jehovovi Svedkovia*. Bratislava: Pravda, 1988.
- Kahan, Koloman. Socialistická spoločnosť a náboženské sektárstvo. *Ateizmus* 4/1988, s. 375-381.
- Kaiser, Václav. *Povery – ich historický povod a škodlivosť*. Martin: Osveta, 1955.
- Kalivoda, Robert. *Husitská ideologie*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961.
- Kapitoly z dějin náboženství*. Praha: Naše vojsko, 1960.
- Kolonickij, Petr Fedorovič. *Marxismus-leninismus o náboženství*. Praha: Orbis 1952.
- Komenského slovník naučný*. Praha: Nakladatelství a vydavatelství Komenského slovníku naučného, 1937.
- Kozel, František. *O výchově k vědeckému ateismu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1960.
- Kubalík, Josef. *České křesťanství*. Praha: Bohuslav Rupp, 1947.
- Kyselý, Jan. *Moderní člověk a náboženství*. Praha: SNPL, 1962.
- Lenin, Vladimir I. *O náboženství*. Praha: Státní nakladatelství politické literatury, 1954.
- Loukotka, Jiří (ed.) *Moderní svět a křesťanství*. Praha: Horizont, 1980.
- Loukotka, Jiří et al. *K aktuálním otázkám vědeckého ateismu*. Praha: Horizont, 1974.
- Loukotka, Jiří. *Náboženství a ateismus*. Praha: Svoboda, 1977.
- Ludvík, František. *České katolické kněžstvo s národem a lidem v boji, utrpení a práci pro lepší zítřek*. Praha: Arcidiecéšní pastorační ústředí, 1946.
- Macháček, Josef – Machovec, Milan. *O smyslu a metodách ateistické výchovy*. Praha: Čs. společ. pro šíření polit. a věd. znalostí, 1961.
- Machalík, Jiří. *Vybrané kapitoly vědeckého ateismu. Díl 3. Náboženské sektárství*. Praha: SPN, 1989.
- Machovcová, Markéta – Machovec, Milan. *Utopie blouznivců a sektářů*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1960.
- Machovec, Milan. Je naše vědeckoa-teistická výchova správně orientována. *Filosofický časopis* 3/1964, s. 354–361.
- Machovec, Milan. O metodách ateistické výchovy. *Filosofický časopis* 7/1959, s. 678–694.
- Malý ateistický slovník*. Praha: SNPL, 1962
- Masarykův slovník naučný, Díl I*. Praha: Československý kompas, 1925.
- Matoušek, Miroslav. *Medicína a náboženství*, Gottwaldov: Krajské nakladatelství, 1960.
- Nahodil, Otakar – Robek, Antonín. *České lidové pověry*. Praha: Orbis, 1959.
- Nejedlý, Zdeněk. *Slovo o náboženství*. Praha: Melantrich, 1949.
- Novotný, Tomáš. *Přicházejí*. Praha: Oliva, 1992.
- O vědeckoa-teistické výchově žáků*. Praha: SPN, 1960.
- Oparin, Aleksandr Ivanovič. *Věda a náboženství o vzniku člověka*. Praha: Osvěta, 1951.
- Pavelkin, Petr Artem'jevič. *Náboženské pověry a jejich škodlivosť*. Praha: Orbis, 1953.

Pertold, Otakar. *Pověra a pověřivost*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1956.

Právní poměry církví a náboženských společností v ČSSR a jejich hospodářské zabezpečení státem. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1977.

Proč volí věřící katolík Národní frontu? Praha: Ústřední akční výbor Národní fronty, 1948.

Procházka, Václav. *Reakční úloha náboženství a církve*. Praha: Mladá fronta, 1959.

Remeš, Prokop. Mentální programování jako průvodní jev nového sektářství. *Religion* 2, 1/1994, s. 25-38.

Remeš, Prokop. *Svědkové Jehovovi*. Praha: Oliva, 1995.

Rutheford, Joseph Franklin. *Vláda*. Londýn: Watch Tower Bible and Tract Society, 1928.

Sčítání lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Praha: Státní úřad statistický, 1934.

Sekot, Aleš. *Sociologické problémy náboženství a sekularizace*. Praha: Sekretariát pro věci církevní min. kultury ČSR, 1981.

Skřejpková, Petra. Svoboda vyznání, jedno ze základních lidských práv. *Ateizmus* 15, 6/1987, s. 548-553.

Sládková, Eva. *Poznání a náboženská víra*. Praha: SNPL, 1961.

Stav a perspektivy studia náboženství v Československu. Brno: Československá akademie věd, 1990.

Sto otázek věřících nevěřícím, Praha: NPL, 1962.

Stvoření slovem i obrazem. Brno: Mezinárodní sdružení badatelů bible, 1914.

Sviták, Ivan. *Otázky současného ateismu*. Praha: Orbis, 1964.

Uskutečňujeme usnesení II. sjezdu KSČ: sborník článků z Rudého práva, červen-červenec 1958. Praha: SNPL, 1958.

Vašečka, Felix. *Funkcia cirkvi v spoločnosti*. Bratislava: Osveta, 1960.

Wiesen, W. *Laický apoštol*. Přerov: Sestry Neposkvrněného Početí P. Marie, 1930.

Zubek, Milan. *Ideové zdroje náboženského sektářství*. Praha: Čs. společ. PVZ, 1963.

Zubek, Milan. Kdo jsou Svědci Jehovovi? *Dějiny a současnost* 10/1956, s. 35-37.

Zubek, Milan. Náboženské sektářství a jeho ideologie. In: Kadlecová, Erika (ed.) *Bozi a lidé*, Praha: NPL, 1966 s. 322-330.

Sekundární literatura

Aa Kühle, Lene van der. Globalization, Bourdieu and New Religions. in: Geertz, Armin W. – Warburg, Margit (eds.) *New Religions and Globalization: Empirical, Theoretical and Methodological Perspectives*, Aarhus: CT Aarhus University Press, 2008, s. 95-109.

Anderson, Allan Heaton. *An introduction to Pentecostalism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

- Asavei, Maria Alina, et al. *Dropping out of socialism: The creation of alternative spheres in the soviet bloc*. London: Rowman & Littlefield, 2016.
- Ashcraft, Michael W. *A Historical Introduction to the Study of New Religious Movements*. London: Routledge, 2018.
- Balík, Stanislav – Hanuš, Jiří. *Katolická církev v Československu 1945-1989*. Brno: CDK, 2013.
- Baran, Emily B. *Dissent on the margins: How Soviet Jehovah's Witnesses defied communism and lived to preach about it*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Bauer, Zdeněk a kol. *Jáchymovské tábory – peklo ve kterém mrzlo*. Praha: Zdeněk Bauer, 2019.
- Berglund, Bruce R. – Brian A. Porter, (eds.) *Christianity and modernity in Eastern Europe*. Budapest: Central European University Press, 2010.
- Betts, Paul – Smith, Stephen A. (eds.) *Science, religion and communism in cold war Europe*. London: Palgrave, 2016.
- Bílek, Libor. Zavazují se dobrovolně... Rezidenti, agenti, informátoři a další. Tajní spolupracovníci Státní bezpečnosti v letech 1945–1989. *Paměť a dějiny* 9, 4/2015, s. 3-19.
- Blažek, Petr (ed.) *A nepozdvihne meč*. Praha: Academia, 2007.
- Bourdieu, Pierre. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998.
- Bourdieu, Pierre. Genesis and Structure of the Religious Field. *Comparative Social Research* 13/1991.
- Brenkus, Josef. A Historical and Theological Analysis of the Pentecostal Church in the Czech and Slovak Republics. *Journal of the European Pentecostal Theological Association* 20, 1/2000, s. 49-65.
- Brenner, Christiane. *Mezi Východem a Západem: České politické diskurzy 1945–1948*. Praha: Argo 2015.
- Buben, Radek – Štefek, Martin. Konceptuální labyrinty: Kolik pojetí totalitarismu znáš, tolikrát jsi revizionistou?. *Soudobé dějiny* 2/2021.
- Bubík, Tomáš – Remmel, Atko – Václavík, David (eds.) *Freethought and atheism in Central and Eastern Europe: the development of secularity and non-religion*. London: Routledge, 2020.
- Bursík, Tomáš. Příklady rezistenčního jednání v Československu 1948–1967. s. 95-99. in: Vilímek, Tomáš – Tůma, Oldřich (Eds). *Projevy a podoby rezistence v komunistickém Československu 1948–1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2018, s. 80-110.
- Cașu, Igor. Soviet state security and the Cold War. In: Kapaló – Povedák, eds. *The Secret Police and the Religious Underground in Communist and Post-communist Eastern Europe*. Routledge, 2022, s. 131-147.
- Certeau, Michel de. *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California, 1984.
- Cieślár, Oliwer. The Pentecostal Movement in Poland and its Modern Social Context. *Journal of the European Pentecostal Theological Association* 36, 1/2016, s. 30-41.

- Cuhra, Jaroslav (ed.) *Pojetí a prosazování komunistické výchovy v Československu 1948–1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2020.
- Cuhra, Jaroslav. KSC, stát a římskokatolická církev (1948-1989). *Soudobé dějiny* 8 (2-3)/2001, s. 267-293.
- Demel, Zdeněk. *Pod dohledem církevních tajemníků*. Brno: CDK, 2008.
- Dirksen, Hans Hermann. Jehovah's Witnesses under Communist Regimes. *Religion, State & Society* 30, 3/2002, s. 229-238.
- Fiala, Petr – Huanš, Jiří. *Katolická církev a totalitarismus v českých zemích*. Brno: CDK, 2001.
- Finke, Roger – Stark, Rodney. *The Churching of America, 1776–1990: Winners and Losers in Our Religious Economy*. New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1992.
- Fitzpatrick, Sheila. *Everyday Stalinism: ordinary life in extraordinary times: Soviet Russia in the 1930s*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- Fitzpatrick, Sheila. Revisionism in Soviet history. *History and Theory* 46, 4/2007, s. 77-91.
- Fletcher, William. *Soviet charismatics: the Pentecostals in the USSR*, New York: Lang, 1985.
- Franc, Aleš. *Kronika Apoštolské církve 1. díl*. Biblická apologetika, 2020.
- Froese, Paul. After Atheism: An Analysis of Religious Monopolies in the Post-Communist World. *Sociology of Religion* 65, 1/2004, s. 57–75.
- Froese, Paul. *The plot to kill God*. Berkeley: University of California Press, 2008.
- Gabrielová, Petra. Historie rozhodných křesťanů letničních v dokumentech Státní bezpečnosti. in: *Sborník Archivu bezpečnostních složek* 7/2009, s. 113-121.
- Gabrielová, Petra. Legalizace Apoštolské církve v podmínkách totalitního Československa. *Sborník Archivu bezpečnostních složek* 10/2012, s. 191–207.
- Geyer, Michael – Fitzpatrick, Sheila (eds). *Beyond totalitarianism: Stalinism and Nazism compared*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Gjuričová, Adéla. Třikrát o českém katolicismu a katolické církvi. *Soudobé Dějiny* 15, 3-4/2008, s. 729-735.
- Hamplová, Dana. *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Praha: Karolinum, 2013
- Hellbeck, Jochen. *Revolution on my mind: Writing a diary under Stalin*. Cambridge: Harvard University Press, 2006.
- Heumos, Peter. *Vyhrňme si rukávy, než se kola zastaví!*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006.
- Holden, Andrew. *Jehovah's Witnesses: Portrait of a Contemporary Religious Movement*. London: Taylor & Francis Group, 2002.
- Chase, William. Stalin as producer: the Moscow show trials and the construction of mortal threats. In: Davies, Sarah – Harris, James (eds.). *Stalin: A New History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 226–227.
- Chryssides, George D. *Jehovah's Witnesses: continuity and change*. London: Routledge, 2016.

- Chryssides, George D. The Insider/Outsider Problem in the Study of NRMs“ in: Chryssides George D. – Zeller, Benjamin E. (eds) *The Bloomsbury Companion to New Religion Movements*, London: Bloomsbury, 2016, s. 29-32.
- Jäger, Petr. Svoboda vyznání a právní poměry církví a náboženských společností v letech 1948–1989. in: Bobek, Michal – Molek, Pavel – Šimíček, Vojtěch (eds.) *Komunistické právo v Československu*, Brno: Masarykova univerzita, 2009, s. 769-810.
- Jurčák, Alexej. Bylo to na věčné časy, dokud to neskončilo: poslední sovětská generace. Praha: Karolinum 2018.
- Kapaló – Povedák (ed). *The Secret Police and the Religious Underground in Communist and Post- Communist Eastern Europe*, 2021.
- Kapaló, James A. – Povedák, Kinga (ed.) *The Secret Police and the Religious Underground in Communist and Post- Communist Eastern Europe*. London: Routledge, 2021.
- Kaplan, Karel. *Nebezpečná bezpečnost*. Praha: Kniha Zlín
- Kaplan, Karel. *Stát a církev v Československu v letech: 1948-1953*. Brno: Doplněk, 1993.
- Khalid, Adeb. *Islam after communism: religion and politics in Central Asia*. Berkley: University of California Press, 2014.
- Kmet', Norbert. *Postavenie cirkví na Slovensku*. Bratislava: Veda, 2000.
- Knox, Zoe. *Jehovah's Witnesses and the secular world*. London: Palgrave Macmillan, 2018.
- Knox, Zoe. Jehovah's Witnesses as Extremists: The Russian State, Religious Pluralism, and Human Rights. *The Soviet and Post-Soviet Review*, 46, 2/2019, s. 128-157.
- Knox, Zoe. Preaching the Kingdom message: The Jehovah's Witnesses and Soviet Secularization. in: Wanner, Catherine. *State secularism and lived religion in Soviet Russia and Ukraine*. Washington: Woodrow Wilson Center Press, 2012, s. 244-277.
- Knox, Zoe. *Russian society and the Orthodox church: Religion in Russia after communism*. New York: Routledge, 2004.
- Kolář, Pavel. Historizace a dějiny, které bolí. In: Kolář, Pavel – Pullmann Michal. *Co byla normalizace?* Praha: NLN, 2016, s. 15-26
- Kotkin, Stephen. *Magnetic Mountain: Stalinism as a Civilization*. Berkley: University of California Press, 1997.
- Kozlov, Vladimir – Fitzpatrick, Sheila – Mironenko, Sergei V (eds.) *Sedition. Everyday Resistance in the Soviet Union under Khrushchev and Brezhnev*. New Haven: Yale University Press, 2011.
- Kuzmič, Peter. Petneostal Theology and Communist Europe: Pentecostal Power Under Political Pressure. In: Kay, William – Dyer, Anne (eds.) *European pentecostalism*. Leiden: Brill, 2011., s. 333-354.
- Lacho, Ján – Brenkus Jozef. *História Apoštolskej cirkvi na Slovensku*. Bratislava: Kresťanský život, 2007.
- Landa, Ivan – Mervart, Jan. *Proměny marxisticko-křesťanského dialogu v Československu*. Praha: Filosofia, 2017.

- Lane, Christel. *Christian Religion in the Soviet Union: A Sociological Study*. London: George Allen and Unwin, 1978.
- Leustean, Lucian (ed.) *Eastern Christianity and the Cold War, 1945-91*. New York: Routledge, 2010.
- Luehrmann, Sonja. *Religion in secular archives: Soviet atheism and historical knowledge*. Oxford, Oxford University Press, 2015.
- Lužný, Dušan. *Nová náboženská hnutí*. Brno: Masarykova univerzita, 1997.
- Lužný, Dušan. Sect as a Threat—Cultural Memory and the Image of Sects. *Politics, Religion & Ideology* 18, 2/2017, s. 198-216.
- Lužný, Dušan. Stát, média a (nová) náboženství. s. 93. in: Nešpor, Zdeněk (ed.) *Jaká víra? Současná česká religiozita/spiritualita v pohledu kvalitní sociologie náboženství*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2004, s. 91-105.
- Madsen, Richard. *Religion Under Communism*. in: Smith, Stephen Anthony (ed.) *The Oxford handbook of the history of communism*. Oxford – New York: Oxford University Press, 2014, s. 585–601.
- Martinek, Branislav. *Náboženská společnost a stát. Historie svědků Jehovových v Československu*. Praha: Dingir, 2000.
- Matějka, Ondřej. „Jsou to berani, ale můžeme je využít“. Čeští evangelíci a komunistický režim 1948-1956. *Soudobé dějiny* 2-3/2007, s. 305-340.
- McKinnon, Andrew M. – Trzebiatowska, Marta – Brittain, Christopher Craig. Bourdieu, Capital, and Conflict in a Religious Field: The Case of the „Homosexuality“ Conflict in the Anglican Communion. *Journal of Contemporary Religion* 26, 3/2011, s. 355-370.
- Mervart, Jan – Ružička, Jiří. „Rehabilitovat Marxe“. Praha: NLN 2020.
- Minárik, Pavol. *Ekonomie náboženství a náboženství v postkomunistické Evropě*. Brno: Masarykova univerzita, 2018.
- Moscovici, Serge. *Social Representations*. New York: New York University Press, 2001.
- Müller, Lubomír. *Bitvy beze zbraní*. Praha: Ostrov, 2000.
- Nešpor, Zdeněk R. – Vojtíšek, Zdeněk. *Encyklopedie menších křesťanských církví v České republice*. Praha: Karolinum, 2016.
- Nešpor, Zdeněk R. (ed.) *Jaká víra? Současná česká religiozita/spiritualita v pohledu kvalitní sociologie náboženství*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2004.
- Nešpor, Zdeněk R. *Ideologické nástroje ateizace české společnosti v letech 1948-1989. Církevní dějiny* 1/2008.
- Nešpor, Zdeněk R. *Ne/náboženské naděje intelektuálů*. Praha: Scriptorium, 2008.
- Nešpor, Zdeněk R. Pavol Minárik, *Ekonomie náboženství a náboženství v postkomunistické Evropě. Český Lid*, 107, 1/2020, s. 115–118.
- Nešpor, Zdeněk R. *Pojmy „církev“ a „sekta“ v českém předmarxistickém dějepisectví*. In: Horský, Jan (ed.) *Kulturní a sociální skutečnost v dějzpytném myšlení*. Ústí nad Labem: Albis international, 1999, s. 204-247.
- Nešpor, Zdeněk R. Význam Eriky Kadlecové a sociologie náboženství v marxisticko-křesťanském dialogu šedesátých let in: Landa – Mervart. *Proměny křesťansko-marxistického dialogu*, 2017, s. 87-103.

Olšáková, Doubravka. Čeští etnologové 50. let v přední linii boje za vědecký ateismus?. *Práce z dějin Akademie věd* 10, 1/2018, s. 1-17.

Olšáková, Doubravka. *Věda jde k lidu: Československá společnost pro šíření politických a vědeckých znalostí a popularizace věd v Československu ve 20. století*. Praha: Academia, 2014.

Östling, Johan, et al. *Circulation of knowledge*. Lund: Nordic Academic Press, 2018.

Pácha, Martin. „To bych nebyl bolševikem, abych z boje utíkal: Příklad sekularizačních snah rané komunistické diktatury v Československu. *Kuděj*, 1-2/2020, s. 51-60.

Pácha, Martin. A Cross to Bear for a Socialist Childhood. in: Henschel, Frank – Winkler, Martina – Randák, Jan – Dudeková Kováčová, Gabriela (ed.) *Variations and Transformations of Childhood in the Bohemian Lands and Slovakia*. Vandenhoeck & Ruprecht, 2022, s. 129-151.

Pácha, Martin. Možnosti výzkumu katolické církve v českých zemích v raném období komunistické diktatury. *Soudobé Dějiny* 26, 2-3/2019, s. 350-362.

Pácha, Martin. The Limits of Religious Plurality: The Pentecostal Movement in Post-Stalinist Czechoslovakia. *Politics, Religion & Ideology* 23, 4/2022, s. 407-423.

Peretz, Eti – Fox, Jonathan. Religious Discrimination against Groups Perceived as Cults in Europe and the West. *Politics, Religion & Ideology* 22, 3-4/2021, s. 415-435.

Pešek, Jan – Barnovský, Michal. *Pod kuratelou moci*. Bratislava: Veda, 2016.

Pešek, Jan – Barnovský. *V zovretí normalizace*. Bratislava: Veda, 2004.

Petranský Ivan A. Jehovovi svedkovia a štátna moc v Československu 1954–1962. in: Petráš, Jiří – Svoboda, Libor (eds.) *Československo v letech 1954–1962*. Praha: ÚSTR, 2015, s. 384-399.

Petranský, Ivan A. Činnosť Jehovových svedkov a ich perzekúcie v Československu 1948–1953. *Pamät národa VIII*, 3/2012, s. 33-49.

Petranský, Ivan A. Jehovovi svedkovia v Československu 1945–1949. *Pamät národa VI*, 2/2010, s. 4-22.

Petranský, Ivan A. Jehovovi svedkovia v Slovenskej republike (1939-1945), in: Středová, Veronika – Štěpán, Jiří a kol. *České, slovenské a československé dějiny 20. století V*. Ústí nad Orlicí: Oftis, s. 185-194.

Petranský, Ivan A. Vlna perzekúcií Jehovových svedkov v Československu v letech 1954–1956. *Pamät národa X*, 1/2014, s. 30-45.

Petranský, Ivan A. Jehovovi Svedkovia a štátna moc v Československu 1963–1967. in: Petráš, Jiří – Svoboda, Libor (eds.) *Předjaří*. Praha: ÚSTR, 2016, s. 198-211.

Petranský, Ivan A. Jehovovi Svedkovia v prvej československej republike. In: Mervart, Jan – Středová, Veronika a kol. *České, slovenské a československé dějiny 20. století IV*. Oftis 2009, s. 207-213.

Pintilescu, Corneliu. Turning religious practices into political guilt. In: Kapaló – Povedák (ed). *The Secret Police and the Religious Underground in Communist and Post- Communist Eastern Europe*, 2021, s. 97-111.

Piškula, Jiří. *Dějiny Církve adventistů sedmého dne v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Advent-Orion, 2009.

- Piškula, Jiří. Předzvěst pražského jara v době stalinismu. Státní úřad pro věci církevní v letech 1953-1956. *Teologie & Společnost* 3/2006, s. 23-26.
- Pullmann, Michal. Diktatura, konsensus a společenská změna. K výkladu komunistické diktatury v českých akademických diskusích po roce 1989. in: Storchová, Lucie (ed.) *Paralely, průsečíky, mimoběžky: teorie, koncepty a pojmy v české a světové historiografii*. Ústí nad Labem: Albis international, 2009, s. 231-247.
- Pullmann, Michal. K Sociální dynamice teroru. In: Goldman Wendy Z. *Vytváření nepřítelů*. Praha: Karolinum 2014, s. 267-286.
- Putinaitė, Nerija. Political Religion and Pragmatics in Soviet Atheisation Practice: The Case of Post-Stalinist Soviet Lithuania. *Politics, Religion & Ideology* 22, 1-2021, s. 64-83.
- Rákosník, Jakub – Spurný, Matěj – Štaif, Jiří. *Milníky moderních českých dějin*. Praha: Argo, 2018.
- Ramet, Sabrina P. *Nihil Obstat: Religion, Politics and Social Change in East – Central Europe and Russia?*. North Carolina: Duke University Press, 1998.
- Ramet, Sabrina P. Politics and Religion in Eastern Europe and the Soviet Union. in: Moyser G. (ed) *Politics and Religion in the Modern World*, London: Routledge, 1991, s. 67-96.
- Randák, Jan. *V záři rudého kalicha*. Praha: NLN, 2015.
- Reuter, Astrid. Charting the boundaries of the religious field: Legal conflicts over religion as struggles over blurring borders. *Journal of religion in Europe* 2, 1/2009, s. 1-20.
- Rey, Terry. *Bourdieu on Religion*. London: Routledge, 2014.
- Richardson James, T. Definitions of Cult: From Sociological-Technical to Popular-Negative. *Review of Religious Research* 34/1993, s. 348-356.
- Richardson, James T. The sociology of religious freedom: A structural and socio-legal analysis. *Sociology of religion* 67, 3/2006, s. 271-294.
- Robeck, Cecil M. – Yong Amos (ed.) *The Cambridge Companion to Pentecostalism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- Sabrow, Martin. *Socialismus jako myšlenkový svět. Komunistická diktatura v kulturněhistorické perspektivě*. *Soudobé dějiny* 2/2012, s. 196-208.
- Scholz, Anke, et al. *Resource Cultures. Sociocultural Dynamics and the Use of Resources – Theories, Methods, Perspectives*, Tübingen: Universität Tübingen, 2017.
- Schulze Wessel, Martin et al. *Handbuch der Religions-und Kirchengeschichte der böhmischen Länder und Tschechiens im 20. Jahrhundert*. München: Oldenbourg, 2009.
- Simons, Greg – Westerlund, David. *Religion, politics and nation-building in post-communist countries*. London: Routledge, 2016.
- Sklenář, Michal. *Děkan Václav Boštík*. Brno: CDK, 2019.
- Smith, Stephen A. Communism and Religion. in: Fürst, Juliane – Pons, Silvio – Selden, Mark (eds). *The Cambridge History of Communism, vol. III*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, s. 307-332.
- Smolkin, Victoria. *A Sacred Space Is Never Empty*. Princeton: Princeton University Press, 2018.

- Stan, Lavinia – Lucian Turcescu. *Religion and politics in post-communist Romania*. New York: Oxford University Press, 2007.
- Stark, Rodney – Iannaccone, Laurence R. A supply-side reinterpretation of the "secularization" of Europe. *Journal for the scientific study of religion* 33/1994, s. 230-252.
- Steckel, Sita. Historicizing the Religious Field: Adapting Theories of the Religious Field for the Study of Medieval and Early Modern Europe. *Church History and Religious Culture* 99, 3-4/2019, s. 331-370
- Stříbrný, Jan (ed.) *Církevní procesy padesátých let*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002.
- Sullivan, Winnifred Fallers. *The Impossibility of Religious Freedom*. Princeton: Princeton University Press, 2018.
- Szymborski, Józef. Za slovem jdi! In: *Historie letničního hnutí. III*, 2006, s. 7-16.
- Szymborski, Józef (ed.) *Stát, církev a národ v československé části Těšínského Slezska*. Český Těšín: Kongres Poláků v České republice, Dokumentační centrum, 2004.
- Szymborski, Józef. *Zápas polských evangeliků v Těšínském Slezsku o zachování konfesní a národní odlišnosti v poválečném Československu*. *Securitas imperii* 19/2011, s. 218-236.
- Taylor, Charles – Casanova, José – McLean, George F. (eds) *Church and People: Disjunctions in a Secular Age*. Washington: The Council for research in values and Philosophy, 2012.
- Tesař, Jan. *The History of Scientific Atheism: A Comparative Study of Czechoslovakia and Soviet Union (1954–1991)*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2019.
- Thomas, Daniel C. *The Helsinki Effect: International Norms, Human Rights, and the Demise of Communism*. Princeton: Princeton University Press, 2001.
- Tchepournaya, Olga. The hidden sphere of religious searches in the Soviet Union. *Sociology of Religion* 64 (3) /2003, s. 377-388.
- Tížík, Miroslav. Slovakia as a country without atheism but with history of atheization. In: Bubík, Tomáš – Remmel, Atko – Václavík, David (eds.) *Freethought and atheism in Central and Eastern Europe: the development of secularity and non-religion*. London: Routledge, 2020, s. 258–283.
- Tomek, Prokop. Svazek StB jako historický pramen. *Soudobé dějiny* 12, 1/2005, s. 208-214.
- Tomka, Miklós. *Expanding religion: Religious revival in post-communist Central and Eastern Europe*. Berlin: Walter de Gruyter, 2011.
- Tóth, H. – Weir, T. Religion and Socialism in the Long 1960s: From Antithesis to Dialogue in Eastern and Western Europe. *Contemporary European History* 29,2/2020 127-138.
- Turner, Bryan S. Pierre Bourdieu and the Sociology of Religion. in: Susen, Simon – Turner, Bryan S. (ed.) *The Legacy of Pierre Bourdieu*. Cambridge: Cambridge University Press, 2011, s. 223-245.
- Václavík, David. Český ateismus ve dvacátém století. K vývoji a institucionalizaci v letech 1948–1989. *Soudobé dějiny* 14 (2-3)/2007, s. 471-487.
- Václavík, David. *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada, 2010

- Václavík, David. Role intelektuálů v procesu „ateizace“ české společnosti v druhé polovině 20. století a její transformace. *Slavia Meridionalis* 20/2020, s.1-25.
- Václavík, David. *Sociologie nových náboženských hnutí*. Praha: Malvern, 2006.
- Václavík, David. Teorie racionální volby. In: Nešpor, Zdeněk – Václavík, David a kol. *Průručka sociologie náboženství*. Praha: SLON, 2008, s. 71-76.
- Vagramenko, Tatiana. KGB Evangelism: Agents and Jehovah's Witnesses in Soviet Ukraine." *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 22, 4/2021, s. 757-786.
- Vagramenko, Tatiana. Secret Operations of the Soviet Security Services against the Jehovah's Witnesses in Ukraine (1949—1955). *ISTORIYA* 12, 8/2021.
- Večerník, Jiří. Ekonomická kultura. In: Nešpor, Zdeněk – Václavík, David a kol. *Průručka sociologie náboženství*. Praha: SLON, 2008, s. 272-279.
- Verdery, Katherine. *My life as a spy: Investigations in a secret police file*. London: Duke University Press, 2018.
- Vojtíšek, Zdeněk. Naši branhamisté. *Dingir* 3/2000.
- Vojtíšek, Zdeněk. *Nová náboženská hnutí a jak jim porozumět*. Praha: Beta Books, 2007.
- Vorpahl, Jenny – Schuster, Dirk (eds.) *Communicating religion and atheism in central and eastern Europe*. Berlin: Walter de Gruyter, 2020.
- Wagner, Peter. *A Sociology of Modernity: Liberty and Discipline*. London: Routledge, 2002.
- Wah, Carolyn R. Jehovah's Witnesses and the responsibility of religious freedom: The European experience." *Journal Church and State* 43/2001.
- Wanner, Catherine. *Communities of the converted: Ukrainians and global evangelism*. Ithaca: Cornell University Press, 2019.
- Wanner, Catherine. *State secularism and lived religion in Soviet Russia and Ukraine*. Washington: Woodrow Wilson Center Press, 2012.
- Weaver, Douglas C. *The Healer-Prophet: William Marrion Branham (A study of the Prophetic in American Pentecostalism)*. Georgia: Mercer University Press, 2000.
- Weber, Max. *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: OIKOYMENH, 2009.
- Yang, Fenggang. *Religion in China: Survival and Revival under Communist Rule*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Yang, Fenggang. The Red, Black, and Gray Markets of Religion in China. *The Sociological Quarterly* 47, 1/2006, s. 93-122.

Kvalifikační práce

Bialoňová, Natálie. Duchovní a sociální vývoj emigrantů do Bieszczad. Diplomová práce, 2007.

Elektronické zdroje

www.apologet.cz

www.ceskatelevize.cz

www.czso.cz

www.ebadatelna.cz

www.jw.org

www.marxists.org

www.pametnaroda.cz

www.psp.cz

www.rg-encyklopedie.soc.cas.cz

www.spcp.prf.cuni.cz

www.wol.jw.org

www.zakonyprolidi.cz

Další

Ministerstvo kultury (Samostatné oddělení církví a náboženských společností)

Osobní archiv Zdeňka Bauera

Odborná činnost autora

Mgr. Martin Pácha

Zaměstnání

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR

Juniorní vědecký pracovník (Oddělení globálních konfliktů a jejich důsledků)
2023–

Masarykův ústav a Archiv AV ČR

Strategie AV 21 „Obrazy vody: Jihočeské přehrady a jejich otisk v krajině a společnosti“
2021–2022

Vzdělání

Karlova Univerzita, Filozofická fakulta, Ústav českých dějin (doktorské studium)
2018–

Karlova Univerzita, Filozofická fakulta, Ústav hospodářských a sociálních dějin
(magisterské studium)
2015–2018

Karlova Univerzita, Filozofická fakulta (bakalářské studium historie)
2011–2015

Zahraniční pobyty

Ústav politických věd Slovenské akademie věd
9/2022–10/2022

Eberhard Karls Universität Tübingen, Philosophische Fakultät (Osteuropäische
Geschichte und Landeskunde)
10/2021–2/2022

Eötvös Loránd Tudományegyetem
9/2017–2/2018

Pedagogická činnost

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, *Chapters from Social and Cultural History of
Communist Dictatorship in Czechoslovakia* (s Eliškou Švarnou)
2019–2022

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, *Čtení a interpretace textů k moderním a
soudobým dějinám* (s Janem Randákem)
2019–2021

Granty

GA ČR/SNF – 23-06358L, *From Student Internationalism to Erasmus. Globalization
and Europeanization of student life since 1945* (člen týmu)
2023–2025

GA UK – 226822, *Meze náboženské plurality: Letniční hnutí v poststalinském Československu* (hlavní řešitel)
2022

Publikace

Studie v impaktovaných časopisech

“The Limits of Religious Plurality: The Pentecostal Movement in Post-Stalinist Czechoslovakia.” (Politics, Religion & Ideology, 2022/23:4, s. 407-423, DOI: 10.1080/21567689.2022.2144259)

Studie v recenzovaných časopisech

Randák, Jan – Pácha, Martin. “(O)hledání komunistické výchovy.” (Moderní dějiny 2022/1, p. 121-130.)

„To bych nebyl bolševikem, abych z boje utíkal: Příklad sekularizačních snah rané komunistické diktatury v Československu.“ (Kuděj, 1-2/2020, p. 51-60.)

“Possibilities of Research into the Catholic Church in the Czech lands in the Early Stage of the Communist Dictatorship.” (Czech Journal of Contemporary History, vol. VIII, 2020, p. 29-44.)

“Losing the „Universal” : Mihály Horváth and František Palacký.” (ÖT KONTINENS, No 2015/2.ELTE, BTK, BUDAPEST, 2018, p. 103-116.)

Kapitoly v knihách

“A Cross to Bear for a Socialist Childhood.” In: Winkler, Martina; Henschel, Frank; Randák, Jan; Dudeková Kováčová, Gabriela (ed.) Variations and Transformations of Childhood in the Bohemian Lands and Slovakia. Vandenhoeck & Ruprecht, 2022, s. 129-151.

Ostatní

Kurz, Michal – Pácha, Martin – Švarná, Eliška. “Obrazy vody: Jihočeské přehrady a jejich otisk v krajině a společnosti”. Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2023. (katalog výstavy)

Randák, Jan – Pácha, Martin. “Centrum pro dějiny vědění jako akademický „start-up“. Rozhovor se švédskými historiky Johanem Östlingem a Davidem Larssonem Heidenbladem.” Dějiny a současnost, 44(7)/2022, s. 32-34.)

Dušková, Lucie – Pácha, Martin. “Working all Night: modernity, night shifts and the temporal organization of labour across political and economical regimes.” (H-Soz-Kult, 2020, 7.)

“Working All Night: Modernity, Night Shifts and the Temporal Organization of Labour across Political and Economical Regimes” (Historie – Otázky – Problémy 1/2020, s. 192-195.)

Konference

“Vyjednávání náboženské plurality: Letniční hnutí v poststalinském Československu”
12. sjezd českých historiků, 2022, Ústí nad Labem.

“Between Chaos, Repression and Uncertainty: Minority Religion Groups and the Process of Building Socialism in Czechoslovakia” Dilemmas of Modernity 200 Years of Central Europe Cultures and Societies, 2021, Varšava (online).

“A Cross to Bear for Socialist Education: Teaching Religion in the 1950s” Kindheiten in den böhmischen Ländern und der Slowakei. Jahrestagung des Collegium Carolinum, 2019, Fischbachau.

“Výuka náboženství aneb stýkání a potýkání katolíků a komunistů v 50. letech 20. století” Spoutané církve, 2019, Olomouc.